

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «ТУСТАНЬ»**

**IV Міжнародна науково-практична конференція
до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка**

**«ПАМ'ЯТКИ ТУСТАНІ В КОНТЕКСТІ ОСВОЄННЯ КАРПАТ. ПРОБЛЕМИ ЇХ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ»**

ЗБІРНИК ТЕЗ

Львів 2019

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЦЕРКОВ М.УЖГОРОДА У 2018 РОЦІ

Воладимир МОЙЖЕС

Ужгородський національний університет

e-mail: volodymyr.mozhes@uzhnu.edu.ua

У польовому сезоні 2018 року археологічною експедицією Ужгородського національного університету було проведено дослідження двох зруйнованих церков, що розташовані в м. Ужгород (Закарпатська обл.). Метою цих робіт було уточнення хронології і встановлення стратиграфії пам'яток, а також виявлення архітектурних складових та з'ясування етапів їх будівництва.

Першим досліджуваним пунктом стали руїни середньовічної церкви, які знаходяться на території Ужгородського замку. Вважається, що цей храм був споруджений у XIII ст. Функціонував він до 1728 р., коли із-за пожежі зазнав великих руйнувань і після цього не відбудовувався.

Вперше руїни замкової церкви досліджувались у 1978 р. Закарпатською археологічною експедицією під керівництвом С. Пеняка. Роботи тут проводились з перервами і у наступні роки, до 1987 року. За цей період від завалів, і виключно до рівня підлоги, було розчищено близько половини площі церкви. Після зазначених робіт стало зрозуміло, що її будували у декілька етапів. Однак, без подальших археологічних досліджень точно визначити час спорудження окремих приміщень неможливо, як і загалом історії будівництва всього храму.

З огляду на поставлені перед експедицією завдання у 2018 р. розкоп був закладений на всій площі апсиди. Тут верхній шар (до 0,6 м від рівня підлоги церкви) складався виключно із завалу каміння, цегли, будівельного розчину, штукатурки та уламків нервюру від готичного склепіння. Знахідки цього горизонту представлені фрагментами від посудин та кахлів, уламками від скляних виробів, залізними предметами, а також двома монетами та церковним медальйоном. Весь зібраний тут матеріал вкладається в XVI-XVIII ст.

З глибини 0,4-0,6 м від рівня підлоги вже фіксувались верхівки стін трьох крипт, які різняться розмірами та технікою мурування. Їх зводили неодноразово – від XV до XVII ст. Склепіння, що були вимурувані з цегли, зруйновані, ймовірно, ще у 1762 р., коли крипти відкрили і пограбували. Відтак, площа всіх крипт була заповнена будівельним сміттям, що містило і хаотично розкидані людські кістки. На самому дні були зібрані заклепки від трун, гудзики та три невеликі, цілі посудини XVIII ст.

За межами крипт містився шар коричневого ґрунту. В ньому залягали поховання XV-XVI ст., які фіксувались вже з глибини 0,6 м від рівня підлоги церкви. Окремі з них зазнали пошкодження під час пізніших захоронень або були перерізані стінами крипти XVII ст.

Загалом слід відмітити, що матеріал який тут був виявлений відноситься до двох культурно-хронологічних горизонтів. Перший пов'язаний із часом функціонування церкви і датується в межах XV-XVI ст. Він представлений фрагментами посуду, деталями одягу, прикрасами та монетами. Другий горизонт, який відноситься до раннього етапу заселення Замкової гори, засвідчений присутністю уламками ліпного посуду гальштатської доби.

Роботи з дослідження руїн замкової церкви планується продовжити у наступному польовому сезоні. Зокрема, закінчити розчистку від завалів площі нефу та розпочати тут археологічні дослідження. Саме ця частина храму, яка наразі виступає як найбільш рання складова, є найбільш перспективною для визначення часу його зведення.

Другим пунктом експедиції стала зруйнована римо-католицька церква Св. Трійці. Розташована вона у східній частині Ужгорода, в мікрорайоні Радванка, на північному краю невеликої гори поряд з кладовищем. У радянський час храм припинив функціонування і вже у 70-80 рр. XX ст. був суттєво поруйнований.

Виходячи із специфіки розташування пам'ятки та особливостей її архітектурної роботи тут проводились у наступних напрямках.

Спершу було оглянуто прилеглу до церкви площу. Відтак, виявлена кам'яна стіна з контрфорсами яка розташована на відстані 8 м паралельно входу до церкви, а при обстеженні крипти, яка знаходиться під нефом, зібрано підйомний матеріал, що складався із залізних кованих цвяхів та мідних заклепок від трун, які

колись тут знаходились. Наразі тут міститься побутове та будівельне сміття. За результатами візуального обстеження пам'ятки було вирішено дослідити два невеликі шурфи загальною площею 14,5 м кв.

Перший був закладений перпендикулярно від входу до церкви. Тут під верхнім шаром були виявлені сходи. Загалом потужність культурного шару сягала глибини до 2,8 м і складався він з декількох пластів, які, як встановлено, були насипані з метою вирівнювання площадки перед входом до церкви. Матеріал, який тут зібраний є характерний для XVII ст. і представлений уламками посуду, кахлів, черепиці та залізними кованими цвяхами.

Другий шурф був закладений у правій половині апсиди (ліваденна). Тут верхній шар складався виключно з будівельного сміття, що утворився у результаті руйнації церкви з часу припинення її функціонування. Його потужність сягала від 0,45 до 0,8 м. Під цим шаром містилась потріскана цементна стяжка – підлога першої половини XX ст.

Нижче залягала коричнева глина з дрібними домішками будівельного сміття, де було зібрано фрагменти кераміки, а також битого скла – уламків вікон та пляшок XVII ст. Також, одразу під цементною стяжкою були виявлені залишки мурованої основи віктаря, що розташовуються чітко у центральній частині апсиди, впритул до її стіни.

На глибині 0,3 м від рівня підлоги XX ст., зафіксовано рівень підлоги першої половини XVII ст. Зокрема, біля віктаря були виявлені уламки від квадратної цегли (21,5 x 21,5 x 5 см), якою була вимоцнена ця підлога.

Нижній шар (до 1,1 м від рівня підлоги XX ст.) представлений коричневою глиною, що містила залізни предмети, а також чисельні уламки кераміки, які є типовими для пам'яток краю XVII ст.

Отже, проведені дослідження та аналіз отриманого у результаті цього матеріалу засвідчує, що церква Св. Трійці була зведена не раніше першої половини XVII ст., а з огляду на окремі архітектурні складові вона може виступати чи не найпізнішим зразком готичної сакральної архітектури регіону.